

НАКОПИЧУВАЛЬНА ПЕНСІЙНА СИСТЕМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Постановка проблеми. Пенсійна система України наразі перебуває у глибокому структурному кризовому стані, що є наслідком поєднання довготривалих демографічних тенденцій та безпрецедентних шоків, спричинених повномасштабною війною. Повномасштабна війна прискорила скорочення чисельності населення: якщо у 1991 році в Україні проживало 51,9 млн осіб, то на початок 2023 року ця цифра, за оцінками інституту демографії, скоротилася до 28–34 млн.[2] Як наслідок, демографічне навантаження досягло критичної межі: сьогодні на одну офіційно працюючу особу припадає один пенсіонер. Так, на початок 2023 року кількість застрахованих платників внесків становила 10,7 млн осіб, а кількість пенсіонерів — 10,7 млн. Така пропорція є економічно нестійкою для солідарної пенсійної системи, яка базується на принципі міжпоколінного перерозподілу доходів (див. рис. 1).

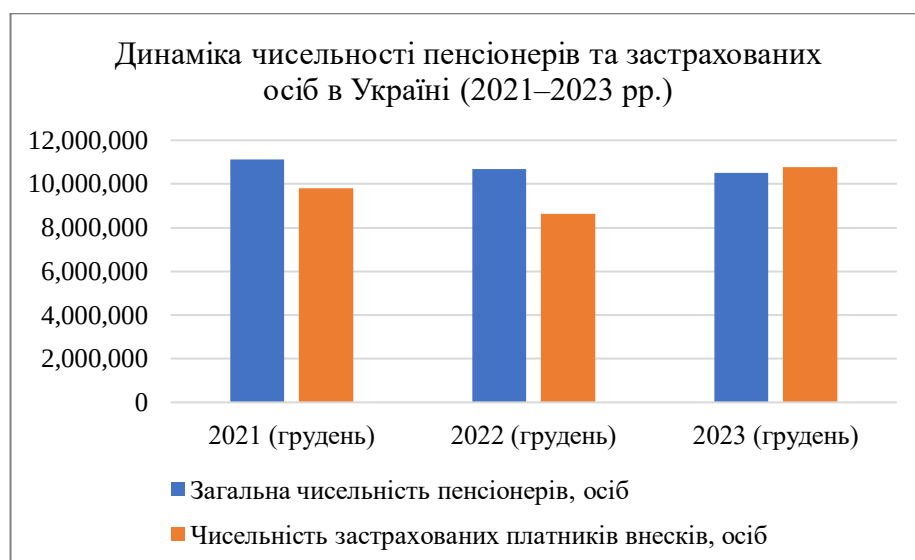

Рис. 1. Динаміка чисельності пенсіонерів та застрахованих осіб в Україні
Джерело: складено автором на основі [6]

За таких умов солідарна система не здатна забезпечити адекватний рівень життя. Середній розмір пенсії станом на середину 2024 року склав лише 5816,52 грн, при цьому 26,1% пенсіонерів отримують виплати до 3000 грн. [1] Розрив між середньою та мінімальною пенсією поступово збільшується, що може свідчити про посилення диференціації пенсійних виплат (див. рис. 2). Коефіцієнт заміщення (відношення пенсії до середньої зарплати) становить близько 30-38%, що значно нижче європейських стандартів.

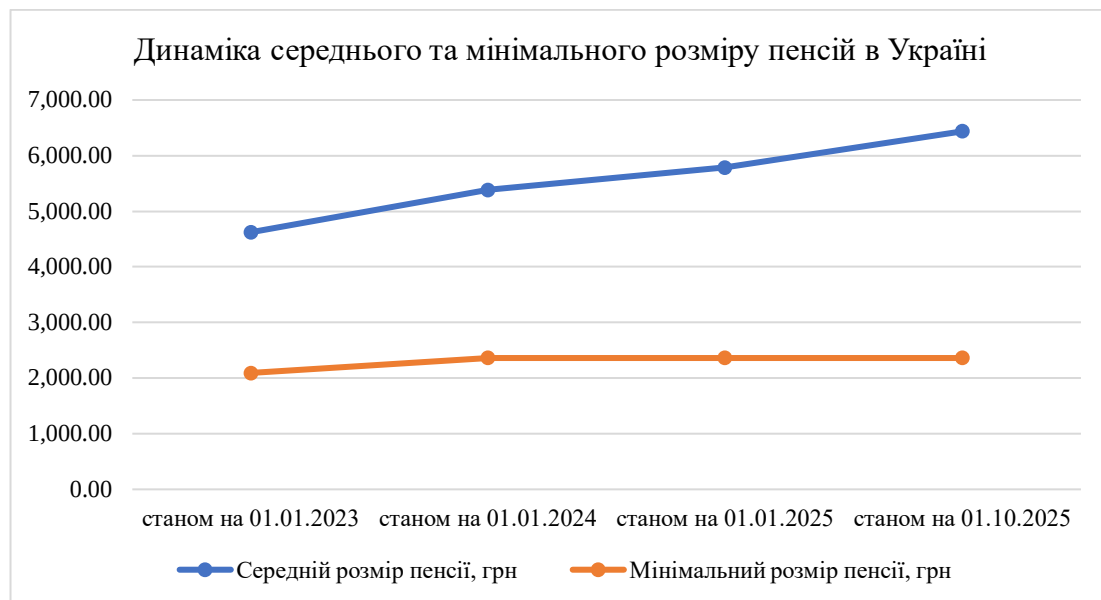

Рис. 2. Динаміка середнього та мінімального розміру пенсій в Україні

Джерело: складено автором на основі [5,6]

Власні надходження Пенсійного фонду України ще у 2019 році покривали лише близько половини необхідних витрат, а решта фінансувалась за рахунок державного бюджету та міжнародної допомоги.[3] Наразі спостерігається заборгованість перед Пенсійним фондом України. За даними на 01.10.2025 вона сягнула 54,1 млрд грн, причому основне зростання забезпечили борги з пільгових пенсій. Водночас майже половина цієї суми (46,9%) є фактично безнадійною до стягнення, оскільки припадає на підприємства-банкрути. [5] Таким чином, ця заборгованість є «мертвою вагою», що спотворює фінансову оцінку системи і додатково обґрунтовує необхідність переходу до накопичувального рівня. Системним шляхом подолання цієї кризи є запровадження другого рівня — обов'язкової накопичувальної системи.

Функціонування виключно солідарної системи (першого рівня) робить доходи громадян похилого віку повністю залежними від демографічних пропорцій та поточних бюджетних надходжень. Паралельно третій рівень (добровільне недержавне пенсійне забезпечення) в Україні розвинений слабо: на кінець 2025 року загальна кількість учасників недержавних пенсійних фондів (НПФ) склала лише 887,8 тис. осіб, а вартість активів — 6,43 млрд грн.[4] В Україні пенсійні активи становлять мізерну частку від ВВП (близько 5%), тоді як у розвинених країнах цей показник сягає 30–77%.[2]

За розрахунками, запровадження накопичувальної пенсійної системи як другого рівня поряд із солідарною дозволить суттєво підвищити загальний рівень пенсійного забезпечення. Зокрема, очікується, що вона зможе додатково забезпечити застрахованій особі від 15 до 30% її попередньої заробітної плати, залежно від тривалості участі в системі, рівня внесків та інвестиційного доходу.[2] Це означає, що пенсійні виплати стануть більш диверсифікованими та менш залежними виключно від демографічного навантаження на солідарну систему.

Крім того важливою перевагою накопичувального рівня є формування прямого зв'язку між сплаченими внесками та майбутніми пенсійними виплатами. Такий механізм створює додаткові стимули для офіційного працевлаштування та декларування реальних доходів. В умовах, коли близько 20% зайнятого населення України працює в тіньовому секторі, це може стати дієвим інструментом детінізації економіки.

Акумуляовані пенсійні кошти є класичним джерелом довгострокових інвестицій. Станом на 2025 рік, через обмеженість фондового ринку, НПФ в Україні інвестують свої

активи переважно в консервативні інструменти: 49,2% - у державні цінні папери, а 41,8% - у банківські депозити. [4] При запровадженні обов'язкового накопичувального рівня обсяги залучених коштів зростуть у десятки разів. У післявоєнний період ці активи стануть стратегічним внутрішнім ресурсом для кредитування реального сектору економіки, відбудови інфраструктури та підтримки макроекономічної стабільності, зменшуючи залежність держави від зовнішніх запозичень.

Попри гостру необхідність реформи, запуск накопичувальної системи безпосередньо під час воєнного стану є вкрай ризикованим. Перерозподіл частини Єдиного соціального внеску (ЄСВ) або виділення додаткових коштів на індивідуальні рахунки потребуватиме компенсації з державного бюджету.[4] Окрім цього, під час війни високий рівень інфляції та дефіцит надійних фінансових інструментів створюють реальну загрозу знецінення пенсійних заощаджень громадян. Тому етап безпосереднього старту відрахувань доцільно відкласти до моменту стабілізації соціально-економічної кон'юнктури та відновлення сталого економічного зростання після перемоги.

Передумови успішної реалізації в післявоєнній Україні. Для того, щоб накопичувальна система виконала функцію фінансового стабілізатора, необхідно забезпечити такі передумови:

1. Розширення потенціалу фондового ринку для ефективного використання пенсійних активів. Необхідно запровадити диверсифіковані інвестиційні інструменти (поза межами лише банківських депозитів та ОВДП), у тому числі збільшити частку інвестиційного портфеля для вкладення в цінні папери іноземних емітентів та розширити діяльність на іноземних фондових біржах.

2. Створення єдиного державного органу контролю за діяльністю пенсійних фондів, запровадження дієвих «запобіжників» від зловживань та обов'язкового страхування фінансових ризиків для підвищення рівня гарантій для вкладників.

3. Проведення масштабних роз'яснювальних кампаній з метою формування у громадян розуміння важливості індивідуальних накопичень, механізмів роботи складного відсотка та усвідомлення власної відповідальності за своє фінансове майбутнє.

4. Встановлення прямого зв'язку між індивідуальним трудовим внеском, накопиченнями на рахунку та розміром майбутньої пенсії. Це має стати потужним мотиватором для легалізації заробітних плат і виведення доходів громадян з тіні, що додатково розширить базу сплати внесків.

5. Гармонізація вітчизняного законодавства із стандартами ЄС, зокрема імплементація міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) пенсійними фондами задля забезпечення повної прозорості їхньої діяльності.

Висновки. Трансформування пенсійної системи України зі зміщенням акценту на накопичувальний рівень є безальтернативним вектором розвитку, зважаючи на скорочення кількості працездатного населення та стрімке старіння нації. Запровадження обов'язкового накопичувального страхування в післявоєнний період дасть подвійний ефект: з одного боку, воно дозволить суттєво підвищити коефіцієнт заміщення заробітної плати та забезпечити гідну старість громадянам, а з іншого — сформує мільярдні внутрішні інвестиційні ресурси для швидкого відновлення та сталого зростання української економіки.

Список використаних джерел

1. Доценко І. Система пенсійного забезпечення в Україні: сучасні тенденції та перспективи розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2025. № 1. С. 153–159.
2. Зеленко В. Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 202 с.

3. Когут А. Трансформація системи пенсійного забезпечення України: виклики, перспективи та шляхи модернізації. Дослідження та інновації. 2025. Т. 1, № 1 (4). С. 101–107.
4. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua>
5. Пенсійний фонд України. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України за 9 місяців 2025 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua>
6. Пенсійний фонд України. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua>
7. Чугунов І., Насібова О. Фінанси пенсійного забезпечення. Київ : КНТЕУ, 2017. 248 с.